

Domokos Mariann

Nagy István Grimm-meséi az *Ifjusági könyvtár* című kiadványsorozatban¹

A 19. század közepének ismert pesti nyomdája, az Engel és Mandello 1860 tavaszán előfizetési felhívást bocsátott ki egy megindítani tervezett könyvsorozatra, amely kimondottan az ifjak szellemi szükségleteinek kielégítését célozta. Az *Ifjusági könyvtár* elnevezésű kiadói vállalkozás keretén belül a hatvanas években számos, ma már könyvritkaságnak számító kiadvány jelent meg, többek között egy Grimm-meséket tartalmazó kétkötetes gyűjtemény is, *Gyermek s házi regék* címen (Grimm 1861), melyet Nagy István magyarításában olvashatott a közönség. E mesekiadvány az első magyar nyelvű gyűjteményes Grimm-fordításként vonult be a folklorisztikai köztudatba (Ortutay 1963: 330), ugyanakkor sajnálatos módon sem maga a kötet, sem annak keletkezése vagy utóélete önálló vizsgálat tárgyát ez idáig nem képezte. Bár a *Gyermek s házi regék* publikálásakor a Grimm-mesék már évtizedek óta magyarul is jelen voltak a könyvpiacon (Domokos 2019a), mindenképpen megérdemli a figyelmet e több szempontból is különleges kiadvány. A dolgozat a 19. századi magyar nyelvű gyerekirodalom alakulástörténetével összefüggésben mutatja be az *Ifjusági könyvtár* című könyvsorozat megindulását és a tervezett, illetve a megvalósult kiadványokat. A tanulmány ezen túlmenően a sorozatban közölt Grimm-gyűjtemény keletkezéstörténetét, valamint korabeli értelmiségi és populáris fogadtatását is ismerteti, ez idáig kevésbé reflektált dokumentumok felhasználásának segítségével.

¹ A tanulmány elkészültét az NKFIH a PD 124746 pályázat keretében az NKFI Alapból támogatta.

Az *Ifjúsági Könyvtár* elnevezésű sorozatról

Az európai művelődésben elkülönült gyerekirodalomról csak a 18. századtól beszélhetünk. Magyarországon ennél is később, csak a 19. század közepétől kezd kibontakozni az anyanyelvi gyerekirodalom, melynek története legalább annyira izgalmas, mint amennyire ismeretlen.² Az útke-resés hosszú évtizedeit követően Benedek Elek századvégi fellépése már egy új, virágzó korszakot jelez.³ E fellendülésben a korábbi évtizedek elméleti reflexiói és gyakorlati törekvései fontos előkészítő szerepet játszottak. A 19. századi nevelésméleti szakirodalomban és ennek nyomán a közbeszédben visszatérő toposzként jelentkezett a hiányzó magyar nyelvű gyermek- és ifjúsági irodalom megteremtésének sürgető feladata. Annak a ténynek a felismerése, hogy az eltérő testi és lelki sajátosságokkal rendelkező ifjak érzelmi és intellektuális igényei életkoronként különbözőek, azt hozta magával, hogy megfogalmazódott a korosztályonként differenciált olvasmányanyag kialakításának szükségessége.⁴ Az Engel és Mandello által elindított *Ifjúsági könyvtár* elnevezésű könyvsorozat már tervezett programjában is érzékelhetően reflektált erre az elvárásra.⁵ A könyvsorozat előfizetési felhívását a kiadók 1860 tavaszán, több lapban is megjelentették. E dokumentum a sorozat keletkezéstörténetére nézve fontos adatokat tartalmaz: „[...] több lelkes, mélyebben látó s jobb akaratú hazafi arra szólított föl minket, miszerint nemzeti irodalmunk ezen hézagát, legalább némileg, betöltsük. De mink, tapasztalva, miképp egyes kísérletek e mezőn meghiúsultak, sőt a tehetős kiadók sem igen merész-

² A legkorábbi magyar nyelvű gyerekkönyvekként kanonizálódtak Bezerédj Amália *Flóri könyve* (1839) és Gáspár János *Csemegek...* (1848) című népszerű, többször újra kiadott antológiája (Vita 1968, Kovács 1978). A *Csemegek* harmadik 1863-ban megjelent, átdolgozott kiadásáról Arany János kifejezetten elismerően szólt (Arany J. 1968: 496, 837–839).

³ A magyar gyerekirodalom történetéhez lásd: Szemák 1924, Drescher 1934, Komáromi 1998.

⁴ Lásd pl. Kiss Áron és Öreg János (1876, 1895) neveléstanában az egyes életkorok testi és lelki sajátosságait (Pukánszky 2005: 108–206 [193]), illetve Neményi Imre ifjúsági olvasmányokról szóló művét (Neményi 1902: 231–232). Vachott Sándorné Csapó Mária irodalmi munkássága az 1860-as évektől kezdve a hazafias nőnevelés szellemében éppen e fokozatosság elvének kialakítása jegyében telt. Vachottné gyerekirodalmi munkásságáról bővebben: Domokos 2020.

⁵ „[...] nemzeti irodalmunknak egyik életbevágó nagy hiánya az, hogy oly ifjúsági iratok nincsenek, melyek a 7[–]14 éves lelkeket szellemileg táplálhatnák, fejleszthetnék, s valami vezérelv szerint, fokozatonként további pályájukra előkészíthetnék.” (Engel, Mandello és Walzel 1860).

kednek: csak akkor hajoltunk meg a hon e kiválólag szent érdekének, miután a nemzeti Akadémiánk érdemes alelnöke, b. Eötvös József ur, nekünk a vállalatot nemcsak ajánlotta, hanem azt, irodalmunk koszorús nestorával, Fáy András úrral egyesülten, pártfogása alá venni kegyeskedett. Ezen buzdítás következtében, s e hontisztelte két névnek tekintélye alatt neki bátorodván; de különben magunk is tehetségünk szerint a hazának szolgálni óhajtván: »Ifjusági Könyvtár« czim alatt 12 kötetnyi vállalatot indítunk meg [...]» (Engel, Mandello és Walzel 1860).⁶ A gyerek- és ifjúsági irodalom hazai hiányát Eötvös József, az Akadémia későbbi elnöke, vallás- és közoktatásügyi miniszter és a nőnevelés terén is elévülhetetlen érdemeket szerzett Fáy András ismerték fel, akik e könyvsorozat kezdeményezői és legfőbb támogatói voltak.⁷ Az analfabetizmus felszámolása és a népiskolai könyvtárak fejlesztése szervesen összekapcsolódott az eötvösi művelődéspolitikában. Az *Ifjusági könyvtár* is ennek a célkitűzésnek a jegyében az olvasás iránti fogékonyságot volt hivatott ösztönözni. Az előfizetési felhívásokhoz a kiadó a sorozat tervezett darabjairól is részletes leírást közölt, e szerint vegyes tartalmú, szépirodalmi és ismeretterjesztő műveket kínáltak tizenkét kötetben különböző életkorú közönségnek, az olvasni éppen csak tudó kisgyerekektől a serdülőkig. A sorozat egyes darabjait a kiadók az alábbiak szerint tematizálták: 1. könnyű eredeti olvasmánykák, kötetlen és kötött beszédben, képekkel, a kezdő olvasók számára 2. a világra szóló Grimm-féle népregék 3. kedély- s jellemképző elbeszélések 4. Robinson-félék, mikben az élet viszonyosságai az iparvilág s természet csodáival szövetkezők 5. jeles íróinktól, a nevezett kor érdekéhez szabottan összeszerkesztett olvasókönyv 6. természettan-félék és a növény-, meg állatvilág lényegessége s nevezetességei 7. embertan és népisme, világotutazási alakban 8. ég- és földisme 9-10. Magyarország és a világ története (Engel, Mandello és Walzel 1860). A sorozatot havonta tervezték megjelentetni. A prenumeráció közzététele mellett a még el nem készített, ám megjelentetni tervezett kötetekre pályázati felhívást hirdettek. A csillagászati és földrajzi,

⁶ A kiadó az előfizetési felhívásokat különböző karakterű periodikákban köröztette: lásd pl. *Pesti Napló* 1860. március 25. XI. (3036) o. n.; *Vasárnapi Ujság* 1860. április 1. VII. (14) 166.; *Divatsarnok* 1860. április 3. VIII. (14) 110.; *Nefejejts* 1860. május 13. II. (7) 82.

⁷ Fáy András nőnevelési reformmelképzeléseiről lásd Pukánszky 2006: 114–117, Fehér 2006: 157, Kéri 2018: 329–332.

valamint a magyar és a világtörténelmet bemutató kötetek (8–10.) elkészítésére a kiadók 50, 60 és 100 aranyas pályadíjat írtak ki, ezek a művek tehát biztosan nem álltak még rendelkezésre 1860-ban (Engel, Mandello és Walzel 1860). Nincs tudomásom arról, hogy végül készültek-e ilyen témában kéziratok, megjelenésüknek legalábbis nincs nyoma. A könyvsorozatnak pedig 1862-ben vége szakadt, közgyűjteményekben csupán az első hat darabja maradt fenn.⁸ A sorozat első három kötete egyszerre jelent meg 1860 novemberében a karácsonyi könyvvásárra, 1861-es év számmal. Az előfizetési felhívás szerint a sorozatindító mű könnyű olvasmányokat ígért kezdő olvasók számára.⁹ E kiadvány minden bizonnyal megfeleltethető az *Olvasó könyvecske. Kezdők számára* címen megjelent, verseket, meséket és találosokat tartalmazó antológiával (Fekete 1861). A mű szerzője Fekete Mihály (1820–1871), aki pedagógusként, költőként, íróként és lapszerkesztőként szerzett nevet magának. Fekete tanított Nagyenyeden, továbbá ifjúsági írásai szempontjából nem mellékes körülmény, hogy egy évtizeden keresztül nevelősködött gróf Bethlen János gyermekei mellett, később pedig ő lett Gyulai Pál utódja a kolozsvári főiskolán. Fekete barátja, a nagyenyedi Gáspár János biztatására kezdett gyerekeknek szóló művek írásába és fordításába, melyeket főként Gáspár olvasókönyveiben tett közzé. Az *Olvasó könyvecske* című műve az egyetlen ismert, önálló gyerekirodalmi publikációja, mely tehát az *Ifjúsági könyvtár* első köteteként jelent meg. A sorozat második és harmadik kötete, a Nagy István által magyarított, *Gyermek s házi regék* címen közzétett Grimm-mesék voltak, melynek részletes bemutatására a dolgozat második felében térek ki (Grimm 1861). A sorozat köteteiről a korabeli sajtóban számos híradás és recenzió jelent meg, ezek mindegyike arról tanúskodik, hogy a gyenge lábakon álló hazai gyerekirodalomban nagy esemény volt a korosztályonként megfelelő, igényes, hasznos és mulattató olvasmányokat kínáló sorozat megindítása.¹⁰ Kánya Emília, a népsze-

⁸ A sorozat később a Pollák testvéreknél indult újra szépirodalmi művek közzétételével a hatvanas évek közepén, Eötvös József irányítása alatt, Vachott Sándorné szerkesztésében. Bővebben lásd Domokos 2020: 141.

⁹ Vö. a felhívás 1. számmal jegyzett tételével.

¹⁰ *Családi Kör. Hetilap a művelt magyar hölgyek számára* 1860. nov. 25. I. (7) 110; *Pesti Napló* 1860. dec. 5. XI. (3247) o. n.; *Hölgyfutár* 1860. dec. 6. XI. (146) 1258; *Vasárnapi Ujság* 1860. dec. 9. VII. (50) 613; *Divatcsarnok* 1860. dec. 11. VIII. (50) 399; K. J. 1860, Emília 1860.

rú író és az első hazai női lap (*Családi Kör*) szerkesztője a sorozat három kötetéről készített recenziójában szabályos ismertetés helyett, az újonnan megjelent olvasmányok apropóján, annak veszélyére hívta fel a figyelmet, hogy ha a gyermek nem az értelmi képességeinek megfelelő könyvet olvas, akkor az a fejlődésére nézve káros hatásokat rejt magában. Érdemesnek tartom hosszabban idézni Kánya Emília gondolatait, ugyanis azzal, hogy milyen korcsoportokhoz rendelt bizonyos műfajokat, illetve olvasmánytípusokat, a kor ifjúsági irodalmának publikációs gyakorlatára vonatkozó konvenciókra is rávilágított: „Kétségtelen igazság tehát, hogy a mi felnőtteknek hasznos, üdvös, az a gyermeknek ártalmas, sőt veszedelmes lehet. [...] Legfőbb feladat, hogy gyermekeinknek mindjárt azon kortól kezdve, a melyben olvasni tudnak, és az olvasási vágy bennük ébredezni kezd, »csakis olyan könyveket« adjunk kezébe, a melyek fölfogási képességükhöz legyenek mérve, és melyeket annál fogva tökéletesen nem csak érteni, de élvezni is tudnak: 6–7 éves gyermekeknek apró meséket, kivált versbe szedetteket; 8–10 éveseknek kisebb elbeszéléseket, melyeknek tanulsága az ő lelki világukból van merítve, 10–13 éveseknek történelmi elbeszéléseket, fölváltva a hazai és világtörténelemből, (kivált a görög és római korból); akkor kezd fakadozni a szív, és akkor fogamzanak meg benne a haza és emberiség iránti szeretet szent érzelmei. [1]3–16 évig végre természettudományi, történelmi és népismertetési leírásokat.”¹¹ Ez alapján úgy tűnik, hogy a Grimm-mesék célközönsége a tíz esztendősnél fiatalabb gyerekek lehettek. A sorozat egy másik recenzense a publikált kötetek alapján szintén megfogalmazta azon elveket, amelyeket a gyermek- és ifjúsági olvasmányok szerkesztése során követendőnek tekintett. Eszerint a megfelelő gyerekirodalmi kiadványnak elsősorban a fokozatosságot kell figyelembe venni, azaz szerzőjének-szerkesztőjének tudatában kell lenni annak, hogy a kiadvány melyik korosztályt célozza meg. A közölt szövegekkel szemben támasztott további követelmény, hogy azok nyelvi megfogalmazási módja egyszerű és világos legyen, melyeket ezáltal a célközönség tökéletesen érthet és élvezhet. A tartalmi elvárásokat a nagyfokú komplexitás jellemzi: az olvasmányoknak pedagógiai szempontoknak alárendelve nem csak tanulságosnak és erkölcsösnek kell lenni, de az is elvárás, hogy ifjú olvasóik számára hasznos ismerete-

¹¹ Emília 1860: 1608–1609. Az itt vázolt tematika gyakorlatilag az *Ifjúsági könyvtár* programtervével áll összhangban.

ket is nyújtsanak (K. J. 1860: 1642–1643). A sorozat negyedik és ötödik kötete az eredeti tervekhez képest jelentős késéssel, éppen egy évvel az első három kötet publikálása után, 1861 novemberében jelent meg.¹² A *Beszélyek* című negyedik kötetet a korszak hazafias szellemű nőnevelésének két elhivatott képviselője, a már említett Kánya Emília és egykori iskolatársa, Vachott Sándorné Csapó Mária jegyezték.¹³ A *Beszélyek* című kötet négy erkölcsnemesítő (*kedély- s jellemképző*) elbeszélést tartalmaz, kettő az előbbi (*Emma és Róza*, illetve a *Lóra*), egy az utóbbi szerző (*Jolán*) neve alatt jelent meg, míg a kötetzáró mű (*A kis kalandor*) szerzői név nélkül szerepel.¹⁴ A történetek a gyermek közvetlen környezetéből, a családi életből merítik tárgyukat. A bennük megfogalmazott erkölcsi üzenet leegyszerűsítve abban áll, hogy a szép és jó (szerető, engedelmes, takarékos stb.) elnyeri jutalmát, a rossz (lusta, kevély, önhitt stb.) pedig megbűnhődik.¹⁵ Vachottné a nemzeti irodalom megismertetését középpontba állító hazafias programjában a női- és gyerekolvasók recepciójára számítva több műfajban és számos irodalmi vállalkozásban is kipróbálta magát. Vachottné ez irányú tevékenységébe illeszkedik a *Chrestomathia. Az ifjuság számára* című olvasókönyvnek szánt költészeti antológia is (Vachot[!] Sándorné 1861), mely az *Ifjúsági könyvtár* ötödik kötete volt.¹⁶ A sorozat utolsó ismert, hatodik darabja *Népisme* címen jelent meg (Almási 1862).¹⁷ A mű megjelenéséről először 1862 januárjában adott hírt a *Szépirodalmi Figyelő*.¹⁸ A kötet szerzője Almási Balogh Tihamér (1838–1909) orvostanhallgató, később a homeopátia iránt elkötelezett gyakorló orvosként vált ismertté. Balogh Tihamér a nagykőrösi gimnázium egykori diákja volt, aki Arany János biztatására kezdett el orvosi tanulmányai mel-

¹² A K. J. monogrammal jelzett szerző az első három könyv után a IV. és az V. kötetről is közölt ismertetést: K. J. 1861.

¹³ Emília [Kánya Emília], Vahot[!] Sándorné 1861.

¹⁴ K. J. ismertetésének a IV. kötetre vonatkozó részét Kánya Emília átvette és saját lapjában leközölte, melyet szerkesztői jegyzetekkel egészített ki. Az egyik lábjegyzetben a *Lóra* című elbeszélésről a következőképpen nyilatkozott: „E beszélyre nézve kötelességünk megjegyezni, hogy az nem a mi lelkünk szüleménye, hanem egy angol könyvben olvastuk, és mert igen szép, hát lefordítottuk.” *Családi Kör* 1861. dec. 15. II. (50) 791–792.

¹⁵ Vö. az előfizetési felhívásban említett 3. számú tétellel: *kedély- s jellemképző elbeszélések*.

¹⁶ Vö. az 5. számú tétellel: *jeles írónktól, a nevezett kor érdekéhez szabottan összeszerkesztett olvasókönyv*.

¹⁷ Vö. a 7. számú tétellel: *embertan és népisme, világotadási alakban*.

¹⁸ *Szépirodalmi Figyelő* 1862. jan. 30. II. (13) 208., *Családi Kör* 1862. febr. 2. III. (5) 77.

lett írással foglalkozni az ötvenes években.¹⁹ Számos lapban publikált, tárcái és novellái jelentek meg többek között a *Koszorúban* és a *Családi Körben*. Az *Ifjusági könyvtárban* kiadott kötete a tizenéves korosztálynak készült, melyet külföldi útleírások alapján állított össze. Az alapul vett művekre sajnálatosan nem utalt, a kötet alcíme mindössze annyit jelez, hogy a szerző a *legjobb források után* dolgozott. A kötet az öt földrészen vezeti keresztül az olvasókat, és mutatja be a világ különböző népeit. Ismeretterjesztő leírásokat olvashatunk például a lappokról és szamojédekről, a cserkeszekről, a beduinokról vagy a malájokról, Dél-Afrika népeiről, az amerikai indiánokról és a kreolokról is. Almási Balogh népszerűtlen könyvével az Engel és Mandello kiadó *Ifjusági könyvtára* megszakadt – ennek oka talán anyagi természetű lehetett.²⁰

A világra szóló Grimm-féle népregék

Az Engel és Mandello kiadó a sorozat programtervében a *világra szóló Grimm-féle népregék* megjelenítését is beharangozta. A sorozat egyetlen két kötetes kiadványa *Gyermek s házi regék* címen jelent meg 1860-ban, melyet Jacob és Wilhelm Grimm *Kinder- und Hausmärchen* című gyűjteményének egyik válogatott, kis kiadása alapján készített Nagy István (Grimm 1861). (*1, 2. kép*) Mint fentebb már szó esett róla, a kötet címlapján a kiadók az 1861-es évszámot tüntették fel, azonban a lapok már az előző év végén több ismertetést is közöltek az *Ifjusági könyvtár* első három kötetéről, köztük e kiadványról is. A fordító-átdolgozó, Nagy István saját szokásához híven, a sorozat többi darabjától azonban eltérően, feltüntette forrását is: *Grimm után*. Nagy István (1830–1896) költő, műfordító, hírlapíró, a *Pesti Napló*, később a *Nemzet* munkatársa volt.²¹ Az irodalomtörténet a *Faust* első fordítójaként tartja őt számon, Goethe

¹⁹ Arany János Balogh Tihamérnak. Nagykőrös, 1859. jan. 21., Balogh Tihamér Arany Jánosnak. h. n., 1862. nov. 11. Arany J. 2004: 268 (807–808), Arany J. 2014: 193 (794).

²⁰ Az 1860-as évek elején, több üzlettárs bukása után a kiadó pénzügyi zavarba került. Eredetileg az Engel és Mandello vállalkozott Pompéry János az *Ország* című lapjának kiadására, 1862 októberének végén azonban már e feladatot sem tudták tovább vállalni. (*Vasárnapi Ujság* 1862. okt. 26. IX. [43] 513.)

²¹ Életrajzához lásd Színnyei 1903. IX: 616–617., *Budapesti Hírlap* 1896. jan. 14. XVI. (18) 7., *Vasárnapi Ujság* 1896. jan. 19. XVIII. (3) 46.

művének első részét ültette át magyarra 1859-ben.²² Nagy az 1880-as évekig két évtizeden keresztül számos további népszerű szépirodalmi és tudományos ismeretterjesztő mű fordítását közölte, többek között francia regényíróktól (Jules Verne, Alexandre Dumas, Alphonse Daudet), valamint német természet- és társadalomtudósoktól (Adolf Knigge, Aaron Bernstein).²³ Ezen kívül Nagy István írt eredeti költeményeket, és tudunk arról, hogy tervezte lefordítani Milton *Elveszett paradicsomát* is.²⁴ Eddigi ismereteink szerint a *Gyermek s házi regék* a Grimm-névvel publikált első magyar nyelvű gyűjteményes mesekiadás, mely a Grimm-mesék hazai recepciójának kiindulópontjaként rögzült a köztudatban (Ortutay 1963: 330). Egészen bizonyos azonban, hogy nem Nagy István közölt először magyar nyelven Grimm-meséket, gyűjteménye tulajdonképpen nem is annyira a kezdeté, sokkal inkább egy hosszú évtizedek óta zajló adaptációs folyamat betetőzése volt. Nagy fordítását megelőzve ugyanis elszórtan és kötetbe rendezve is, számos alkalommal közöltek – jellemzően a szerzők és gyakran a fordítók feltüntetése nélkül – Grimm-mesefordításokat és magyarázókat, melyek nagy része még feltárássra vár (Domokos 2019a, 2019b, 2019c). A Grimm-mesékhez készített legismertebb nemzetközi jegyzetapparátus a német–cseh szerzőpáros által közzétett *Anmerkungen*. Ebben a szerzők a Grimm-mesék mindösszesen nyolc magyar fordítására hivatkoznak.²⁵ Vélhetőleg ennek nyomán, valamint Voigt Vilmos adatai alapján gondolhatta Ortutay Gyula úgy, hogy Nagy István 1861-es évszámmal megjelent *Gyermek s házi regék* fordítása volt az első magyar Grimm-kiadás (Voigt [1963] 2007–2009: 123). Ezt a feltételezést erősíthette, hogy Kozocsa Sándor németül kiadott kronologikus bibliográfiájában ugyancsak Nagy Istvánt jelölte meg az első Grimm-fordítóként (Kozocsa 1963: 559–560).²⁶

²² Megjelent: Goethe 1860. E mű Nagy István legkorábbi, ismert műfordítása volt, melyről Arany János és Szász Károly is közölt kritikát (Szász 1860, Arany J. 1968: 17).

²³ Többedmagával fordította le Bernstein, a korban Európa-szerte népszerű természet-tudományos ismeretterjesztő könyvsorozatát (*Aus dem Reiche der Naturwissenschaft*, Bernstein 1875–1876). Egyedül jegyzi Adolf Knigge leghíresebb művét, az *Über den Umgang mit Menschen* című magatartási szabálygyűjteményét (Knigge 1875).

²⁴ A fordítás tervéről lásd: *Hölgylutár* 1859. dec. 27. X. (154) 1256. A fordítás elkészültéről nincs tudomásom. Saját szerzeményeiről lásd: Szinnyi 1903. IX: 617.

²⁵ A 19. századból csak három fordítót említenek: Nagy Istvánt, Halász Ignácot és Zempléni P. Gyulát (Bolte–Polívka 1930. IV: 479).

²⁶ Kozocsa Sándor Grimm-bibliográfiájában 1861-től 1900-ig mindösszesen kilenc magyar nyelvű Grimm-kiadványt sorol fel: Kozocsa 1963: 561. Voigt Vilmos hat 19. századi kiadványt listáz: Voigt 2007–2009: 124.

A Gyermekek s házi regék és korabeli recepciója

Nagy István ötven Grimm-mese magyarosított fordítását tette közzé könyvében, melynek alapjául a Grimm-meséknek hazájukban népszerűséget hozó, gyerekeknek válogatott kis kiadások egyike szolgált.²⁷ A Grimm-mesékből kifejezetten gyerekeknek szóló, illusztrált válogatáskötetet először 1823-ban, Angliában tettek közzé.²⁸ Edgar Taylor *German Popular Stories* című, 55 mesét tartalmazó kiadásának üzleti sikerén felbuzdulva a Grimm testvérek hamarosan németül is megjelentették a *Kinder und Hausmärchen* meséiből válogatott kis kiadásait. A fivérek saját meséikből először 1825-ben publikáltak egy képes, kommentárok nélküli válogatáskötetet. Az illusztrációk elkészítésére öccsüket, Ludwig Emil Grimmet kérték fel. Ez az ún. kis kiadás (kleine Ausgabe) hozta meg az igazi népszerűséget a Grimm-meséknek. Olyannyira sikeresnek bizonyult e vállalkozás, hogy még a fivérek életében tíz kiadása jelent meg, az utolsó 1858-ban.²⁹ A korabeli sajtóban több ismertetés is elismeréssel szolt a *Gyermek s házi regékről*. A gyerekeknek szóló olvasmányokat nevelési segédeszköznek³⁰ tekintő elvárások mentén megfogalmazódó recenziók a közölt meséket mint az ifjúság számára „igen ajánlható”³¹ „mulattatva oktató”³² olvasmányt tartják számon, melynél „alkalmasabbat nem igen tud hazai irodalmunk felmutatni.”³³ A *Hölgyfutár*ban kiemelték a mesék pedagógiai szerepét: „a gyermekek nem csupán gyönyörködtetést, hanem a szív, elme és lélek képzését is nyerendik általa.” Ugyaninnen értesülhetünk arról, hogy a kiadvány első kötete „igen csinos színes képekkel és rajzokkal van illusztrálva.”³⁴ E megjegyzés azért érdemel figyelmet, mert a fennma-

²⁷ Nagy István fordításai és az eredeti Grimm-mesék konkordanciáját bemutató táblázatot lásd a függelékben.

²⁸ Az illusztrációkat George Cruikshank készítette. Edgar Taylor angol fordításáról lásd Shacker 2005.

²⁹ A kis kiadások németül a következő években jelentek meg: 1825, 1833, 1836, 1839, 1841, 1844, 1847, 1850, 1853, 1858. Nem lehet véletlen, hogy a kis kiadások ugyanúgy ötven mesét tartalmaznak, mint a Grimm-testvérek számára kiemelkedően fontos, az európai meseagyományt számottevően befolyásoló, 17. századi nápolyi mesegyűjtemény, a *Pentameron*. Magyar fordítása: Basile 2014.

³⁰ Erről bővebben lásd: K. J. 1860: 1642.

³¹ *Vasárnapi Ujság* 1860. dec. 9. VII (50) 613.

³² *Divatcsarnok* 1860. dec. 11. VIII. (50) 399.

³³ *Emilia* 1860: 1610.

³⁴ *Hölgyfutár* 1860. dec. 6. XI. (146) 1258.

radt példányok a címlapképet leszámítva (ma már) nem tartalmaznak illusztrációt.³⁵ A K. J. monogrammal jegyzett szerzőnek a gyűjteményről írott recenziójában a Grimm-mesék korabeli elterjedtségére vonatkozóan is olvashatunk egy igen érdekes utalást, mely alapján úgy tűnik, hogy nálunk a Grimm-mesék már a 19. század közepén olvasmányokból vagy hallomás útján ismertek voltak: „Lehet, hogy sok gyermek már egy részét részint hallás, részint más könyvekből olvasás után ismerendi e meséknek; de azért merjük hinni, hogy mindenik, ki e csinos gyűjteményt kezébe kaphatja, örömmel és mohó vágygal fogja újra olvasni a bűbajos királykisasszonyok, tündérek, boszorkányok, törpék és óriások e csudás történeteit, melyeket részint elferdítve, minden esetre pongyolább nyelven már a dajkák vagy cselédek mosdatlan ajkairól is oly érdekeltséggel hallgatott” (K. J. 1860: 1643). Az idézetből ugyan nem derül ki, hogy itt az eredeti német vagy a lefordított magyar nyelvű meseolvasmányok ismertségére történik-e utalás, annyi azonban kivüláglik, hogy a Grimm-mesék a magyar olvasóközönség előtt ekkor már nem voltak teljesen ismeretlenek. További elgondolkodtató szempont, hogy a recenzens a mesevándorlás kapcsán megemlíti a *dajkák vagy cselédek* szóbeli közvetítő szerepét, mely a 19. századi városi mesemondásra vonatkozóan lehet fontos adat. A magyar Grimm-recepcióhoz további érdekes adalék, hogy a *Pesti Napló* tudósítója szerint Nagy István gyűjteményét azért felesleges külön ajánlani az olvasóknak, mert ezek a *Grimm-mesék* magyarításai. Ugyanakkor a cikk szerzője szerint a letehetetlenül érdekes olvasmány nem is annyira fordításnak, mint inkább szabad átdolgozásnak, ily módon pedig Nagy István eredeti művének tekinthető.³⁶ Itt jegyezni meg, hogy

³⁵ Folklorisztikai berkekben sokáig tartotta magát az a képzet, hogy a könyvritkaságnak számító kiadvány Magyarországon nem érhető el, ugyanis az a nagyobb könyvtárak alap- és online katalógusaiban nem szerepel. Azonban az Országos Széchényi Könyvtár 1936 előtt beszerzett anyagainak egy részét tartalmazó, nagy formátumú, kézzel írt, ún. müncheni katalógusában a Paed. 4235 számú jelzeten mindkét kötet megtalálható. Budapesten kívül Bécsben is fellelhető a *Gyermek s házi regék* két kötetének egy-egy példánya (az ONB állományában e jelzeten: 110929-A.1.2.), melyet a Google Books projekt keretében az utóbbi években digitalizáltak, és ma már több helyen online is hozzáférhető. Ha voltak is képek e kötetekben, azokat rendre eltávolították. Ez az eljárás egyébként a korabeli, képes kiadványokat tekintve nem egyedülálló.

³⁶ „A 2-ik meg 3-ik kötetet felesleges ajánlanunk, mert ezek tartalma Grimm-féle »Gyermek és házi regék« Nagy Istvántól, Göthe Faustja fordítójától szabadon átdolgozva oly formán, hogy eredeti műnek bizvást tekinthetők. E munka végtelen érdekes olvasmány, melyet nagyon nehéz letenni, ha az olvasó egyszer belefogott; mintegy lebüvölve csüng rajta a gyermeki lélek s nem tud tőle elválni.” *Pesti Napló* 1860. dec. 5. XI. (3247) o. n.

a kötet nem utal sem Nagy István szerzői, sem pedig fordítói minőségére, ugyanis a cím mellett csupán a „Grimm után Nagy István” megjelölés szerepel. Nagy mesefordításainak utóéletét, Grimm-meseszövegeinek nyomtatott vándorlástörténetét önálló tanulmány tárgyalhatná. Jelen dolgozat a Nagy által közölt mesék ponyvanyomtatványokon való továbbélésére fektet nagyobb hangsúlyt,³⁷ azonban itt kell megemlítenünk, hogy Nagy Grimm-meseszövegei más kiadványok számára is forrásul szolgáltak. Ezt az állítást talán a legszemléletesebben egy Lauffer Vilmos kiadásában megjelent mesegyűjtemény támasztja alá. A *Legszebb regegyűjtemény. Tizenkét mese a jó gyermekek számára* című 44 lapos, eredetileg illusztrált³⁸ füzetecskét szerzői név és évszám megjelölése nélkül adták ki 1888-ban (sz. n. [1888], Bereghi 1889). Ahogyan a mesegyűjtemény alcíme is jelzi, a kiadvány tizenkét mesét tartalmaz, melyek többsége Grimm-mese. Az itt olvasható mesék kétharmada a *Gyermek s házi regék* két kötetéből származik, a forrásul használt Nagy-szövegekkel e meseközlemények szövegszerűen szinte teljesen azonosak – helyenként találunk csupán minimális, néhány betűnyi eltérést az Engel és Mandello, illetve Lauffer meseszövegei között, a szöveghűség a címekre is kiterjedt. 1888-ban Nagy István Grimm-meséi közül a következőket közölte újra Lauffer: *A furfangos kis szabó* (sz. n. [1888]: 3–7), *Hamupipóke* (8–12), *Hófehérke* (12–19), *Jancsika és Zsófia* (19–23), *Viola* (23–25), *A farkas és a hét gödölye* (25–27), *Rózsika* (27–30), *Palika és Hajnalka* (38–44).³⁹ Nagy István Grimm-meséinek népszerűségéhez a 19. század utolsó harmadában más populáris kiadványok mellett, minden bizonnyal a *Legszebb regegyűjtemény* című, gyerekeknek szóló Lauffer-kiadvány is hozzájárult.

³⁷ Erről bővebben lásd alább *A Gyermek s házi regék meséinek megjelenése ponyvákön című fejezetet.*

³⁸ Az általam használt példányban egyetlen kép sincs már, noha a kiadványt eredetileg a neves német mesekönyv-illusztrátor, Karl Offterdinger (1829–1889) tizenkét akvarelljével színesítették (OSZK 302.764).

³⁹ Ezekon kívül a füzetben szerepel még a következő négy, egyelőre azonosítatlan, hogy mely közvetlen magyar forrásból származó mese: *Ételt, italt, asztalkám! Nyújtózkodjál csacsikám! Ki a szákból virgács!* (sz. n. [1888]: 1–3), *A csizmás kandur* (30–32), *A nyúl és a sünn versenye* (33–35), *Hüvelyk Matyi* (35–37).

A Grimm-mesék magyarítása. Nagy István szövegformálási eljárásairól

A gyerekeknek szóló olvasmányok nálunk az anyanyelvű gyerekirodalom kibontakozása előtt vagy a felnőtteknek szóló művek ad usum delphini átdolgozott, lerövidített és a kiskorú befogadók számára fogyaszthatóvá tett változatai, vagy pedig a külföldi (angol, német és francia) gyerekirodalmi művek adaptációi voltak. A gyerekeknek készített fordításokra általánosságban jellemző, hogy a fordítók/átdolgozók sokkal szabadabb szövegkezelési gyakorlatot folytatnak, mint az elit irodalmi kánonon belül elhelyezkedő művek esetében tennék (Shavit 1986: 17).⁴⁰ A nemzetközi gyerekirodalom-történeti kutatások fordításeleméleti reflexióiban az utóbbi időben éppen ezért egyre inkább előtérbe kerül a közvetítő, a fordító személye és szövegalkításban játszott szerepe. Mindezek mögött az a felismerés húzódik, miszerint a közvetítő egyének gyermek-, illetve irodalomfelfogása alapvető hatással van a mű adaptációjára, a fordító/átdolgozó a társadalmi elvárások keretei között egyedi módon formálja át az alapul vett szövegeket (Oittinen 2000). A *Gyermek s házi regék* a történetmesélést tekintve (tartalmilag) fordításnak tekinthető, azonban nagyon tanulságos az a mód, ahogyan Nagy István a Grimm-meséket magyarul újra mondja, bizonyos fokig alkotóként módosítja a szövegeket a magyar nyelv és a folklór egyes elemeinek felhasználásával. Nagy főbb szövegformálási eljárásait a következő pontokban összegezhetjük: 1. versbetétek beillesztése 2. népiesítés, a magyar folklór jellegzetességeinek felidézése 3. idiómák, proverbiumok beillesztése 4. tulajdonnevek magyarítása 5. a negatív szereplők büntetésének módosításai. A továbbiakban e textológiai megoldásokat példákkal szeretném illusztrálni.

⁴⁰ Tóth Rezső, az ifjúsági irodalom-elméletének évtizedekig meghatározó szakembere a századforduló táján fogalmazta meg azt, hogy a gyerekirodalom fordításakor nem elvárás a szigorú és pontos tolmácsolás, hanem helyesebb a szabadabb átdolgozás alkalmazása. A szerző meglátása az, hogy „A Grimm-mesék, az Andersenek így átdolgozva, magyar nevekkkel, magyaros nyelvvel s fordulatokkal, jó író kezében azt a hatást kelthetik, hogy eredeti magyar művek” (Tóth 1905: 19–20).

1. Versbetétek beillesztése

A Grimm-mesék népszerűségéhez minden bizonnyal hozzájárultak azok a fivérek által gyakran alkalmazott ritmizált dialógusok, amelyek egyaránt szolgáltak poétikai és mnemotechnikai eszközökként. Nagy István általában e versikéket is következetesen magyarította, sőt olyannyira fontosnak tartotta a mesékben a versbetétek szerepeltetését, hogy több esetben az eredeti grimmi verzióban prózában közölt szövegrészeket is versben dolgozta át. Például a békakirályról szóló, ismert történetnek az az epizódja, amikor a királylány elmagyarázza az apjának, hogy miért keresi őt a béka, Márton László szövegű fordításában a következőképpen szól: „Óh, kedves atyám, amikor tegnap az erdőben a forrásnál játszadoztam, aranygolyóm a vízbe pottyant. S mert annyira sírtam, a béka hozta nekem, s mert annyira kívánta, megígértem neki, hogy a társam lesz, de kicsit sem hittem, hogy ki tud jönni vízből. Mármost ő itt van és bekéredzkedik hozzám.» (Grimm 2009: 20). Ugyanez a rész Nagy István megszövegezésében:

„Tegnap az erdőben voltam,
Arany almáscskával játsztam,
Az beleesett a kutba,
S ez a rút béka felhozta.
Akkor neki azt ígértem,
Hogy őt szeretőmmé teszem,
Az asztalomhoz fogadom,
A pohárkából itatom,
A tányérkából etetem,
Az ágyacskámba fektetem:
Jaj! talán el is visz engem?
Édes apám ments meg engem” (Grimm 1861. I: 5).

Ugyanennek a mesének az a része, amikor a béka a lány ágyába igyekezett bejutni, Márton László fordításában így hangzik: „Fáradt vagyok, ott akarok aludni, ahol te: emelj magadhoz, vagy megmondlak az apádnak!» (Grimm 2009: 21). Nagy István ezt is versben költötte át:

„Alhatnám, alhatnám
Százszorszép királylány!
Apád parancsolta,
Fektesz az ágyadba.” (Grimm 1861. I: 7)⁴¹

2. Népiesítés és a magyar folklór jellegzetességeinek beillesztése

A Nagy István által megszővegezett Grimm-mesék nem csupán magyaráítások, de az átdolgozó szövegformálásának eredményeként egyúttal népies színezetű szövegekké is váltak. A népi jelleget a népies beszédmódot idéző narrációs törekvésekben (pl. népies megszólítás és névhasználat) és a magyar folklór egyes elemeinek (hiedelemalakok, proverbiumok, mesekezdő- és záróformulák stb.) használatában ragadható meg. A mesehősök becéző formájú elnevezésére számos példát találunk (Miska, Böske stb.).⁴² A megszólításkor használt bizalmas nyelvi forma használata pl. *édes komám* (Grimm 1861. I: 20), *én galambom* (Grimm 1861. II: 18) ugyancsak népies jelleget kölcsönöz a meseszövegnek. A germán mitológiában gyakran szereplő óriást Nagy egy helyen a magyar népmesék tipikus szereplőjére, a *hétfejű sárkányra* módosította (Grimm 1861. I: 4). Vélhetőleg szintén a magyar népmesei elbeszélő-hagyomány felidézésének szándéka vezette, amikor az egyik mese főszereplőjét, Szűz Máriát *Tündér Ilonával* helyettesítette (*A tündér fogadott leánya*, Grimm 1861. I: 9–17), aki az eredeti mesével szemben nem a mennyországban, hanem a tündérek országában, egy *kakaslábon forgó kastélyban* lakik. Ugyancsak Tündérországba helyezi Nagy István a *Holle anyó*ként közismertté vált Grimm-mesét (Grimm 1861. I: 137). Nagy István több Grimm-mese kezdetét és zárását módosította úgy, hogy a magyar népmesék jellegzetes kezdő- és záró formuláit illesztette a szövegekbe. Az apró főszereplőről szóló két, eredetileg önálló mesét (KHM 37 és KHM 45) Nagy István összekapcsolta, kötetében egymás után közölte a *Babszem Jankónak*

⁴¹ Az eredetiből hiányzó versbetétek más mesékben is szerepelnek, lásd pl. a *Viola* című mesét (KHM 26, mely a *Piroska és a farkas* címen vált közismertté: „Én vagyok én Violácska, Enned hoztam nagyanyácska” Grimm 1861. I: 148), vagy a *Palika és Hajnalka* című, *Bátyácska és húgocska* címen ismertebb mesét (KHM 11, Grimm 1861. I: 81).

⁴² Ez utóbbiról bővebben a tulajdonnevek magyarázásánál lesz szó.

elnevezett főhős történeteit (Grimm 1861. I: 163–182), melyeket a következő tipikus magyar népmesei formula felhasználásából konstruált átvezető szöveggel kötött össze: „Elhagytuk Babszem Jankót midőn ismét haza került, folytassuk tehát – *Száz gallérú köpönyeg, Tódtitsuk a mesét, ha lehet [...]*” (Grimm 1861. I: 173. Kiemelés D. M.). A magyar népmesék más, ismertebb és kevésbé ismert kezdőformuláit több meséjénél is felhasználta: A KHM 3. számú mese Grimméknél Márton László fordításában így kezdődik: „Élt egy nagy erdő szélén egy favágó...” (Grimm, 2009: 24). Ugyanez Nagy Istvánnál: „*Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy nagy erdő, ennek az erdőnek a közepén lakott egy szegény favágó [...]*” (Grimm 1861. I: 9).⁴³ A KHM 50. sz. meséje így kezdődik: „Hajdanában volt egy király és egy királyné [...]” (Grimm 2009: 193). Ugyanez Nagynál: „*Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon túl, élt egykor egy király a feleségével [...]*” (Grimm 1861. I: 200). A KHM 4. számú meséjének egyszerű „*Volt egy ember [...]*” mesekezdetése (Grimm 2009: 28) helyett Nagy István a mesét a következő, összetett formulával vezeti be: „*Hol volt, hol nem volt, az operenciás tengeren túl volt, az üveg hegyeken innen volt egyszer egy sziget, a sziget kellő közepén egy hegy, a hegynek csucán egy fenyőszál, a fenyőszál tetejében egy nádszál, a nádszálon lógott egy 99 rejtékű vén tarisznya, ezen kilenczvenkilencz rejtékű vén tarisznya kilenczvenkilenczedik rejtékében találtam ezt a mesét, melyet most elmondok.*” (Grimm 1861. I: 19). A bevezetőkhöz hasonlóan a záróformulák alakításában is szabadon járt el a *Gyermek s házi regék* fordítója. A békakirályról szóló mese eredetileg úgy végződik, hogy a hűséges szolgáló „ura immár megszabadult, és immár boldog volt.” Nagy verziója itt is jobban megközelíti a magyar népmesék stílusát: „A királyfi és a szép királyleány pedig a kastélyba érven, *olyan lakodalmat csaptak, hogy hetedhét országra szólott a hire, s még most is élnek tán, ha meg nem haltak.*” (Grimm 1861. I: 8). A *három testvér* című (KHM 46) mese a boszorkánymester elégetésével végződik az eredetiben, Nagy István ennél is a magyar népmesékből ismert zárlatot használt: „*[...] lakodalmat tartottak, sőt tán még most is tartják, ha meg nem haltak*” (Grimm 1861. I: 189). A halász nagyravágyó feleségéről szóló mese vége Grimméknél: „Ott ülnek azóta is, mindmáig” (Grimm 2009: 90), Nagynál ez a rész a követke-

⁴³ A külön jelzés nélküli kurzivált kiemelések tölem származnak a továbbiakban.

zőképpen szerepel: „[...] tán még most is azt tisztogatná, *ha azóta régen meg nem halt volna*” (Grimm 1861. I: 124). A már említett *Babszem Jankó* című mesét ugyancsak egy tipikus mesei zárlattal egészítette ki Nagy István: „[...] *ha van valaki, ki ezt a mesét nem hiszi, hát menjen oda és kérdezze meg.*” (Grimm 1861. I: 172). Nagy István a *Perémke* című mese (KHM 65) végére illesztette a következő zárást: „*A ki pedig ezt nem hiszi, itt ez a dióhéj, üljön bele, s evezzen az operenciás tenger közepébe, ott van egy sziget, annak közepén van egy kápolna melynek ajtaját a hétfejű sárkány őrzi, a kápolna közepén van egy ezüstös könyv, abba az ezüstös könyvbe pedig aranyos betűkkel van beírva a történet.*” (Grimm 1861. II: 24), A *szegény molnárinas és a macska* című mesét pedig ezekkel a, grimmi verzióból hiányzó, záró sorokkal egészítette ki a fordító: „*Kidőlt, bedőlt kemencének egy csepp odala sem volt, még is abban süttötték a lakodalomra a pogácsát, úgy ettem belőle mint most.*” (Grimm 1861. II: 123).

3. Magyar idiómák és proveriális frázisok (szólások és közmondások) beillesztése

A Grimm-testvérek mesegyűjteményüket négy évtizeden keresztül alakították, csiszolgatták, annak érdekében, hogy a polgári olvasóközönség ízlésének megfelelő olvasmányanyagot hozzanak létre.⁴⁴ A szöveg-szerkesztés elveit Jacob Grimm alakította ki, azonban a gyakorlati megvalósításban Wilhelm vállalta az oroslánrészt. A grimmi szövegalkítás egyik különlegessége az volt, hogy szólásokat, közmondásokat és egyéb, a népies beszédmódra jellemző idiomatikus frázisokat illesztettek be a meseszövegekbe. Különösen az 1850-ben kiadott hatodik kiadásban kötelezte el magát Wilhelm ezen eljárás mellett (Bluhm–Rölleke 1997). Ez a megkonstruált mesei nyelv nagy hatással volt az európai népmesegyűjtemények által megjelenített narrációs módra, többek között Arany László szövegformálási elképzeléseire is (Arany L. 1862). A *Gyermek s házi regék* fordítója, Nagy István is törekedett arra, hogy az állandó szókapcsolatok, proveriäumok magyarításával közelebb hozza a német mesét a magyar olvasókhoz. A kakaskáról és a tyúkocskáról szóló mesé-

⁴⁴ A KHM keletkezéstörténetéről lásd Nagy 2015.

ben (KHM 10) a következő, az eredetiből hiányzó sorokat olvashatjuk: „Kakaska megengedte, hogy felüljenek [a kocsi]ra, de kikötötte, hogy neki, vagy tyukocskának valahogy a lábára ne hágjanak, mert akkor eldanolja nekik azt a nótát, hogy – Szállj le Balázs a hintórul, sat.” (Grimm 1861. I: 77).⁴⁵ Néhány példa arra, hogy milyen állandósult szókapcsolatokat használt Nagy István a Grimm-mesék magyarítása során: *tejben vajban fűröszötték* (I. 10),⁴⁶ *se több se kevesebb* (II. 82), *se hüre se hamva* (II. 18), *színét se látta többé* (II. 31), *talpalatnyi birtok* (II. 81), *sírt keseresen* (I. 25), *járáskelesben* (II. 50), *ha az igazat meg kell vallani* (II. 40–41), *ki a manó is gondolhatta volna* (II. 59), *illaberek, nád a kert (futott értelemben, I. 148), a királyfit sem volt ám könnyű jégre vinni* (I. 44), *mit volt mit tenni* (II. 31, II. 104), *nyargalt mintha a tatár a háta megett lett volna* (I. 189), *nem hiszem hogy burokban nem születtem volna* (II. 48), *mint a kinek szénája legjobb rendén van* (I. 21), *nincs szebb hetedhét országon* (I. 28), *jó helyébe jót várj* (II. 211), *behívta hetedhét országról a vendégeket* (II. 17), *Nem oda Buda* (I. 32), *aludtam mint a tej* (I. 33), *majd meglássuk [...] hány zsákkal telik* (I. 35), *belőled már látom soha sem lesz predikációs halott* (I. 19), *itt hagylak mint szent Pál az oláho-*kat (I. 57).

4. Tulajdonnevek magyarítása

Mint már említettük, az idegen hangzású személynéveket Nagy István a magyar olvasók számára ismerősebb, többnyire népies hangzású névvaltozatokra cserélte, a meg nem nevezett szereplőket ugyanezen elvet követve azonosította: Vashenrikből (eiserne Heinrich) például *Miska* lett (KHM 1), csakúgy mint a zsidót megleckéztető szolgából (KHM 110) és a fehér menyasszony fivéréből (KHM 135), Elséből *Böske* (KHM 34), Lenchenből *Rózsika* (KHM 51), Hansból *Jankó* (KHM 83) vagy Jancsika (KHM 106), Ilsebillből *Ringy-rongy* (KHM 19), Rothkappchenből *Viola* (KHM 26). A *Jancsi és Juliska* címen közismertté vált mese szereplőit Hänselnek és Grethelnek nevezték a Grimm testvérek, helyettük Nagy Istvánnál *Jancsika és Zsófi*ka bolyong az erdőben (KHM 15), Jorinde

⁴⁵ A *szállj le Balázs a hintóról* egy régies szólás, amely arra utal, hogy valaki nem a számára megfelelő helyen van (Szemerényi 2009: 106).

⁴⁶ A zárójeles számok a *Gyermek s házi regék* kötet- és oldalszámaira utalnak.

és Joringel (KHM 69) *Estike és Liliomfi* lesz, Rumpelstilzchen pedig *Világcsúfjaként* segít fogni a molnár lányának (KHM 55). A *Brüderchen und Schwesterchen* (Bátyácska és húgocska) című mesében a szereplőket Nagy Palikának és Hajnalkának keresztelte (KHM 11), egy másik mesében (*Der Frieder und das Catherlieschen*, KHM 59) Nagynál Tiszának hívják a kutyát, akinek eredeti szövegben nincs külön neve. A *Gyermek s házi regékből* vált ismertté és általánossá a *Hófeherke* név- és címváltozat (*Sneewittchen*, KHM 53), mely a 19. század utolsó harmada óta szinte kizárólag ebben az alakban rögzült, míg a korábbi szövegközlésekben a Hópehelyke, Hóleány, Feherke névváltozatokkal is találkozunk (Domokos 2019b: 252). A Grimm-mesékre nem jellemző a lokalizálás, ahogyan általában a mesei műfajokra sem, azaz a történet nem kötődik konkrét helyhez (szemben a mondával). Azon esetekben, amikor mégis szerepel a mesében földrajzi hely, Nagy István azt is magyarítja: pl. Bréma helyett nála Szebenben játszódik a gazdájuknál kegyvesztett állatok története, *A brémai muzikusok* címen közismert mese *A szebeni városmuzikusok* címen jelent meg nála (KHM 27). Előfordul olyan is, hogy az eredetileg helymegjelölést nem tartalmazó szövegbe illeszt Nagy városnév-utalást. A KHM 65. számú (*Allerleirauh*) mese Grimméknél úgy kezdődik, hogy volt egy király és annak volt egy aranyhajú felesége, „aki annyira szép, hogy hozzá hasonlót széles világon találni nem lehetett” (Grimm 2009: 261). Nagy Istvánnál az aranyhajú királyné olyan szép volt, hogy „széles e világon csak *Aradon* volt párja, azt is üveg alatt mutogatták.” (Grimm 1861. II: 1).

5. Záró epizódok (büntetések) módosítása

Nagy nem csak a kezdő- és záróformulákhoz viszonyult kreatív módon, de több esetben a mesék negatív hőseinek büntetését is alkotóként fogalmazta át. E módosítások eredményeképpen olykor az eredeti szöveghez képest az *Ifjusági könyvtárban* megjelent szövegváltozat kevésbé kegyetlen,⁴⁷ máskor azonban éppen ellenkezőleg, a magyar szöveg a kí-

⁴⁷ A KHM 46. számú, a *Fitchers Vogel* című mesében a boszorkánymester úgy hal meg, hogy rágyújtják a házat és bennég. Ehhez képest Nagy Istvánnál csak „összerogyott és kiadta a lelkét” (Grimm 1861. I: 189).

méletlenebb,⁴⁸ és van olyan változtatás is, amikor a módosított szöveg se nem enyhébb, se nem durvább a grimmi verzióhoz képest, egyszerűen csak más.⁴⁹

A *Gyermek s házi regék* meséinek megjelenése ponyvákon

A Grimm-mesék ponyvanyomtatványok útján való folklorizációjára Solymossy Sándor több mint egy évszázaddal ezelőtt hívta fel a figyelmet (Solymossy 1913). A kulturális termékekkel kevésbé ellátott társadalmi rétegek meseismeretére nagy hatást gyakorló, olcsó, tömegesen terjesztett, többnyire illusztrált kiadványokról azonban még mindig nem rendelkezünk átfogó ismeretekkel.⁵⁰ Bucsánszky Alajos az 1860-as évektől számos Grimm-mesét jelentetett meg magyarul ponyván, melyek egy része próza, más részük verses átdolgozás. 1874-ben több olyan, ismeretlen szerzőtől származó verses Grimm-mesészöveget is közölt Bucsánszky, melyek Nagy István Grimm-kiadványát vették alapul. A Nagy István-féle *Gyermek s házi regék*ben közölt mesék közül legalább három szöveg átdolgozása biztosan megjelent ponyván a hetvenes években, azonban nagyon valószínű, hogy az eddig azonosított meséken túl még több Grimm-

⁴⁸ A *Holle anyó* címen közismertté vált mesében (KHM 24) a lusta lány büntetése az, hogy a szurok „[...] rajta ragadt, és élete fogytáig sem jött le róla” (Grimm 2009: 110). Nagy Istvánnál ennél rosszabb sors jutott a lánynak: „A szurok pedig le nem ment róla teljes világ életében, akárhogy mosdott is; utoljára úgy akarta magáról leolvasztani, de akkor meggyulladt a szurok, és ő nyomorultul összeégett, s így mult ki a világból” (Grimm 1861. I: 139).

⁴⁹ A *tizenkét testvér* című mese végén a gonosz mostohát törvény elé állították, majd pedig bedugták egy hordóba, amely teli volt fortyogó olajjal és mérges kígyókkal, és így lelte szörnyű halálát (Grimm 2009: 53). Nagy magyarítása a következőképpen szól: „[...] a csunya mostohát megkellett büntetni, és a király parancsára szegekkel kivert hordóba fenekelték, és egy magas hegyről aláördítették. Úgy kellett neki.” (Grimm 1861. I: 74). Nem világos, hogy mi indokolta az olajos-kígyós hordó szegekkel kivert hordóra való lecserélését, minden esetre feltűnő, hogy egy másik mesében (KHM 13) éppen ezt a grimmi büntetés-verziót változtatta meg Nagy másra: „[...] hozott egy ilyen hordót, beléültette a vénasszonyt és édeslányát, majd beszögezték a hordót, és legurították a hegyről, ahonnan a folyóba gördült” (Grimm 2009: 67). Nagynál: „[...] megfogatta a mostohát s leányával együtt zsákba kötötte és a tengerbe dobatta.” (Grimm 1861. I: 101).

⁵⁰ *Grimm-mesék magyar ponyvák*on címen készül egy olyan forráskiadás, amely a 19. században magyar nyelvű ponyvanyomtatványként megjelent Grimm-mesékről kíván áttekintést nyújtani.

mese került magyar könyvpiaci forgalomba verses vagy prózai populáris olvasmányként Nagy fordítása alapján a 19. század második felében.⁵¹ Az eddig azonosított szövegpárok a gyűjteményes kötetben való megjelenésük sorrendjében a következők: I. sz. *A békakirály vagy az abroncsos szívű szolgálja* (KHM 1, Grimm 1861. I. 1–8), melynek ponyvai feldolgozása: *A békakirály, vagy: A királyleány arany almája és az abroncsos szívű szolgálja* címen jelent meg (*A békakirály...* 1874, újrakiadása megjelent Rózsa Kálmánál 1886-ban). A II. sz. *A tündér fogadott lánya* (KHM 3, Grimm 1861. I. 9–17) című mese alapján készült *A tündér leánya vagy: A tizenharmadik szoba titka. Igen szép és érdekes tündéries történet* (*A tündér leánya...* 1874, újrakiadásai Rózsa, 1887, 1897), míg a IX. sz. *Palika és Hajnalka* (KHM 11, Grimm 1861. I. 80–92) című mese *Az elbűvölt őzike, vagy Pali és Hajnalka, a két hú testvér* (*Az elbűvölt őzike...* 1874, újrakiadása Rózsa, 1885) címen közölt ponyva számára

⁵¹ Közvetett forrásokból tudjuk, hogy Bucsanszkyknál a KHM 9. számú Grimm-mese is megjelent versben átdolgozva (*A tizenkét királyfi, vagy: A bűvös lilomszál[ak?]*. Igen szép tündéres történet. Pest, Bucsanszky, 1875), ugyanez a mese Nagy Istvánnál *A tizenkét testvér* címen jelent meg (Grimm 1861. I. 65–74). Ez idáig nem sikerült fellelnem a kiadvány egyetlen fennmaradt példányát sem, így sem bizonyítani, sem kizárni nem tudom a ponyvaszöveg és Nagy fordítása közti kapcsolatot. (A típus ponyvaváltozatairól lásd Domokos 2019c) Ezen kívül egy ötödik Bucsanszky-ponyva is kapcsolatba hozható Nagy István Grimm-kiadványával. Az 1877-ben megjelent *Kormoska, a csodaszép királyleány, története, vagy: A napruha, holdruha és csillagruha* című kiadvány két olyan Grimm-mese sajátos kombinációja, amelyek külön-külön szerepelnek a *Gyermek s házi regékben* (KHM 21 és KHM 65 a *Hamupipőke*, valamint a *Perémke* címenek, Grimm 1861. I: 125–134, II: 1–24). A ponyvaszöveg a két Grimm-mese alapul vételével íródott. A mese prózában van megszövegeezve, azonban néhány versbetét egyezése valószínűsíti, hogy a ponyva szerzője közvetve vagy közvetlenül ismerte Nagy István fordításait. Két kiragadott példa: a *Hamupipőke*-történet végén Nagy Istvánnál a két galamb (az eredeti német mesétől eltérően) a hősnő vállára szállva azt dúdolja, hogy „Illik a papucs a lábára, / Ez már az igazi mátká” (1861. I: 133). A ponyvaszövegben a galambok ugyancsak a lány vállára szállva turbékolnak, az előzőhöz nagyon hasonló módon: „Illik a cipő lábára / Ez már az igazi mátká.” (1877: 23). E ponyvamesében a német verziótól eltérően két galamb szólítja meg a lányt: „Aranyhaju királylány / Mi az, a mi szived bántja?” (1877: 5). Nagy István kötetében szintén szerepel egy ezzel párhuzamba állítható formula, ugyan nem a *Hamupipőke*-történetben, hanem egy másik, a *békakirályról* szóló mesében: „Százszor-szép lány, király lánya! / Mi az, a mi szived bántja?” (Grimm 1861. I: 2). Nincs ehelyütt mód a ponyva és a Nagy-szövegek részletes egybevetésére, azonban a versbetéteken kívül a cselekményszöveg és a nyelvi megfogalmazásmód bizonyos részleteinek egyezése is azt a feltételezést erősíti, hogy a *Kormoska...* című ponyva Nagy István kötetében megjelent meseszövegek ismeretében fogalmazódott meg. E ponyva teljes szövegét lásd e kötet 294–309. oldalain.

szolgált forrásul. A ponyvaszerző(k) az említett meséket mondatról mondatra szedték versbe, a forrásul használt Nagy-meseszövegek tartalmilag nem változtak. Sok esetben sorokon keresztül szó szerint azonos a ponyva az ifjúsági mesegyűjteményben megjelent forrásával. A továbbiakban arra mutatok példákat, hogy a Nagy-féle Grimm-magyarításokat a ponyvaszerzők hogyan adaptálták a több kiadásban is terjesztett ponyvanyomatványokra. A Grimm testvérek *Brüderchen und Schwesterchen* (*Bátyácska és húgocska*, KHM 11) című meséjének Nagy-féle verses dialógusai minimális módosítással ismétlődtek meg a Bucsánszky-ponyvában:

Nagy István fordítása:

„Kis Palikám,
Jó bácsikám!
Ne igyál itt,
Hallgass reám,
Vad oroslány lesz belőled
S széttéped kis testvéredet!”
(Grimm 1861. I: 82).

„Kis hugocskám várok, várok,
Míg egy más kutat találók!”
(Grimm 1861. I: 83).

Bucsánszky-nál ugyanez:

„Jó testvérkém, jó Palikám,
Ne igyál itt, hallgass reám:
Vad oroslán lesz belőled
És széttéped kis testvéred!”
(*Az elbűvölt őzike...* 1874: 6–7).

„Kis hugocskám várok, várok,
Míg egy más kutat találók!”
(*Az elbűvölt őzike...* 1874: 7).

A békakirály történetének egyik központi jelenete, amikor a királyné a kútba ejti az aranyalmáját: „Történt azonban egyszer, hogy az alma nem a királyné ölébe esett, hanem mellé, a földre, és onnan egyenesen a kútba. Utána tekintett a királyné, de az alma csak sülyedt, csak sülyedt, egyszer már nem is látta, akkor utánna akart szállani, hanem eszébe jutott, hogy az a kut olyan kut, melynek feneké nincsen” (Grimm 1861. I: 2).

Ponyvai átköltésben ugyanez az epizód:

„Hanem egy nap nagy baj történt,
A hűtlen arany alma
Nem esett a kötényébe,
Hanem be a mély kútba.

Szép királylány szomoruan
 Nézett az alma után,
 Mosoly helyett fájdalom nőtt
 Piczi piros ajakán.
 De az alma folyton folyvást
 Szállt le mindig mélyebbre,
 Nagyon mélyre, mert annak a
 Kútnak nincsen fekeke.” (*A békakirály...* 1874: 3–4).

Nagy Istvánnál Grimmék *Marienkind* (KHM 3) című meséje *A tündér fogadott lánya* címen jelent meg. A magyar fordításban Tündér Ilona a következő szavakkal adja át a hősnőnek a titkos szobák kulcsait: „Édes lányom, nekem nagy utra kell mennem, ime átadom tizenhárom titkos szobám kulcsát, tizenkettőt abból megtekinthetsz, de a tizenharmadikat ki ne nyisd, mert akkor örökre boldogtalan leszesz” (Grimm 1861. I: 10).

Ugyanez Bucsánszkyánál rímekbe szedve ekképpen hangzik:

„Édes lányom, énnekem most
 Nagy útra kell elmennem,
 S azt se tudom, onnét mikor
 Lehet majd visszatérnem;
 Im átadom tizenhárom
 Titkos szobámnak kulcsát,
 Azok közül megnézheted
 Mind a tizenkét szobát,
 De a tizenharmadikat
 Ki ne nyissad sohase,
 Mert akkor vége minden
 Boldogságnak örökre!” (*A tündér leánya...* 1874: 4).

A jól ismert történetben a lány nem bírta megállni, hogy a tiltott szobába be ne nézzen, amikor Tündér Ilona rákérdezett, hogy megszegte-e a parancsát, a lány letagadta. Az engedetlenség és a hazugság miatt a lánynak el kellett hagynia Tündérországot (az eredeti Grimm-mesében a mennyországot), és egy rengeteg erdő közepén találta magát: „Kiáltani akart, de hiába nyitotta fel száját; a tündér azzal átkozta meg, hogy egy hangot se tudjon kiereszteni rajta [...]” (Grimm 1861. I: 13).

Bucsánszkynál így szól ugyanez az epizód:

„Segélyt akart kiáltani,
Hanem nem tudott szólni,
A tündér azzal átkozta meg
Hogy ne tudjon beszélni.” (*A tündér leánya...* 1874: 8).

Nagy István a Grimm-mese keresztény szimbolikáját népmesei szereplőkre és motívumokra cserélte (Szűz Mária–Tündér Ilona, apostolok–drága kincsek, Szentháromság–színarany szoba), miközben a történet erkölcsi üzenete megmaradt a kereszténység értékrendjén belül (bűnbocsánat). A mese záróepizódjában a gyermekgyilkossággal vádolt ártatlan, néma hősnő végül feloldozást nyer:

„– Aki bűnét megbánja,
annak megvan bocsátva. –

A máglya pedig magától elaludt; a királyné elbeszélte sorsát, a király megbocsátott, és ezután nem zavarta boldogságukat semmi” (Grimm 1861. I: 17).

Bucsánszkynál ugyanez az epizód a *Gyermek s házi regék* szövegét követve így hangzik:

„A ki büneit megbánja,
Annak meg van bocsátva!“
S im a máglya ezen perczben
Magától kialudott,
S Juliska most már férjének
Mindent, mindent elmondott.
No lett aztán olyan öröm,
Hogy leirni nem lehet,
Tartottak is hét országra
Szóló örömmünnepet.
S aztán még sokáig éltek,
Folyvást boldogok voltak,
S bizony Isten most is élnek,
Ha eddig meg nem haltak.” (*A tündér leánya...* 1874: 16).

Az idézett szöveghelyek párhuzamos bemutatásával azt kívántam érzékeltetni, hogy a Bucsánszky-ponyvák szerzője (vagy szerzői) előtt a történetek megszövegezésekor bizonyosan ott kellett lennie Nagy István 1860-ban megjelent Grimm-fordításának, melyet forrásszöveggként használva szorosan követték a mesék verses átköltéseikor.

Összegzés

A dolgozat az 1860-as években Engel és Mandello, pesti nyomdászok *Ifjusági könyvtár* című könyvsorozatának fennmaradt darabjait a magyar anyanyelvi gyerekirodalom kibontakozásának kontextusában vizsgálta. E könyvkiadói vállalkozás elméleti kereteit Eötvös József művelődéspolitikai és Fáy András nevelésméleti elképzelései határozták meg. A sorozat egyik legnagyobb hatásúnak bizonyult darabja a Grimm testvérek mesegyűjteménye alapján közölt *Gyermek s házi regék* című kétkötetes gyűjtemény volt, amelyet Nagy István ültetett át magyarra. E kiadvány az első, magyar nyelvű gyűjteményes Grimm-kiadás-ként rögzült a köztudatban. A fordító/átdolgozó a magyar olvasóközönség (6–10 éves korosztály és szüleik) elvárását figyelembe véve adaptálta a Grimm-meséket, melynek során arra törekedett, hogy magyaros és népies jellegű szövegeket hozzon létre. Szövegformálásának figyelemre méltó gesztusa, hogy a magyar folklór számos jellegzetességét illesztette be Nagy István a Grimm testvérek meséibe. Az első, Grimm névvel megjelent gyűjtemény szóbeliségre gyakorolt hatását nehéz volna pontosan meghatározni, tény azonban, hogy a század második felétől kezdve a *Gyermek s házi regék*ben közölt meseszövegek forrásként szolgáltak olyan népszerű, populáris kiadványok számára, mint amilyen Lauffer Vilmos mesegyűjteménye is volt. Nagy István több Grimm-fordítása az 1870-es évektől kezdve ponyvafeldolgozásokban is megjelent, melyek a század végéig számos újrakiadásban népszerűsítették magyarul a Grimm-meséket.

Szakirodalom

Almási Tihamér

1862 *Népisme. A legjobb források után kidolgozva Almási Tihamér által.* (Ifjúsági könyvtár, 6.) Engel és Mandello, Pest.

Arany János

1968 *Arany János Összes Művei XI. Prózai Művek 2. 1860–1882.* Keresztury Dezső (szerk.) Akadémiai Kiadó, Budapest.

2004 *Arany János Összes Művei 17. Levelezés 3.* Korompay H. János (szerk.) Universitas, Budapest.

2014 *Arany János Összes Művei 18. Levelezés 4. (1862–1865).* Korompay H. János (szerk.), Új Imre Attila (s. a. r.) Universitas–MTA BTK ITI, Budapest.

Arany László

1862 *Eredeti népmesék.* Heckenast, Budapest.

Basile, Giambattista

2014 *Pentameron. A mesék meséje avagy a kicsik mulattatása.* Fordította, az előszót írta és a jegyzeteket összeállította Király Kinga Júlia. Kalligram, Pozsony.

Bereghi József

1889 *Magyar Könyvészet 1888.* Jegyzéke az 1888. évben megjelent új, vagy újjólag kiadott magyar könyveknek és térképeknek az alakok, lapszámok, megjelenési helyek, kiadók és árak fölemlítésével és tudományos szakmutatóval. (Bibliographia Hungarica, 13.) Magyar Könyvkereskedők Egylete, Budapest.

Bernstein, Aaron

1875–1876 *A természet könyve. Közérdekű olvasmányok a természettudományok köréből. 1–10.* Franklin, Budapest.

Bluhm, Lothar – Rölleke, Heinz

1997 *„Redensarten des Volks, auf die ich immer horche.” Märchen, Sprichwort, Redensart: zur volkspoetischen Ausgestaltung der Kinder- und Hausmärchen durch die Brüder Grimm.* Hirzel, Stuttgart.

Bolte, Johannes – Polívka, Georg

1930 *Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm.* IV. Neu bearbeitet von Johannes Bolte und Georg Polívka. Dieterich'sche Verlagsbuchshandlung Theodor Weicher, Leipzig.

Domokos Mariann

2019a A magyar Grimm-mesehagyomány. A Grimm-mesék megjelenése a magyar irodalomban és folklórbán. In: Keszeg Vilmos – Szakál Anna (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 27. Kutatástörténeti, -szemléleti és -módszertani tanulmányok*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 195–224.

2019b A Hóleány története. Egy Grimm-mese megjelenése a magyar nyelvű nyomtatott írásbeliségben és a folklórbán. In: Csörsz Rumen István (szerk.): *Doromb. Közköltészeti tanulmányok 7*. Reciti Kiadó, Budapest, 242–274.

2019c *A bátyjait kereső lány*-típus (ATU 451) a 19. századi magyar populáris olvasmányokban és a szóbeliségben. In: Ispán Ágota Lídia – Magyar Zoltán – Borbély Sándor (szerk.): *Ethno-Lore XXXVI. A Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Évkönyve*, MTA BTK, Budapest, 303–330.

2020 Vachott Sándorné és a 19. századi gyermekirodalom. Magyar nyelvű Grimm- és Andersen-mesefordítások az 1860-as években. In: Török Zsuzsa (szerk.): *Nők, időszaki kiadványok és nyomtatott nyilvánosság, 1820–1920*. (Reciti konferenciakötetek, 9.) reciti, Budapest, 133–163.

Drescher Pál

1934 *Régi magyar gyermekkönyvek 1538–1875*. A Magyar Bibliophil Társaság kiadása, Budapest.

Emilia [Kánya Emília]

1860 Ifjúsági iratok [ism.] *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* III. (49) dec. 10. 1607–1610.

Emilia [Kánya Emília]–Vahot[!] Sándorné

1861 *Beszélyek*. (Ifjúsági könyvtár, 4.) Engel és Mandello, Pest.

Engel, Mandello és Walzel

1860 Előfizetési fölhívás ifjúsági könyvtárra. *Politikai Ujdonságok* VI. (20) máj. 17. 318.

Fehér Katalin

2006 *„Neveljünk polgárokat!” Nyilvánosság és nevelés a reformkorban*. OPKM, Budapest.

Fekete Mihály

1861 *Olvasó könyvecske. Kezdők számára*. (Ifjúsági könyvtár, 1.) Engel és Mandello, Pest.

Goethe, Johann Wolfgang von

1860 *Faust. Írta Goethe.* Fordította Nagy István. Engel, Mandello, Walzel, Pest.

Grimm

1861 [1860] *Gyermek s házi regék I–II.* Grimm után fordította Nagy István. (Ifjusági könyvtár, 2–3.) Engel és Mandello tulajdona, Pest.

Grimm, Jacob & Wilhelm

2009 *Családi mesék.* Fordította és az utószót írta Adamik Lajos és Márton László. Kalligram, Pozsony.

Kéri Katalin

2018 *Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzeti közikiteintéssel és nőtörténeti alapozással),* Kronosz Kiadó, Pécs.

K. J.

1860 Ifjusági könyvtár I–III. [ism.]. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* III. (50) dec. 16. 1640–1644.

1861 Ifjusági könyvtár IV–V. [ism.] *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* IV. (46) nov. 17. 1490–1492.

Knigge, Adolf

1875 *Érintkezés az emberekkel.* Írta Báró Knigge Adolf. A tizenötödik javított kiadás után Nagy István. I–II. Franklin, Budapest.

Komáromi Gabriella

1998 Ez is irodalomtörténet! Gyermekirodalmunk másfél évszázada. In: *Uó: Gyermekkönyvek titkos kertje. Tanulmányok, esszék, kritikák.* Pannonica, Budapest, 17–39.

Kovács Ágnes

1978 *A Flóri könyve és a Csemegék.* In: Zelnik József (szerk.): *Folklorizmus egykor és ma.* (Folklór, Társadalom, Művészet, 4–5.) Bács-Kiskun megyei Művelődési Központ, Kecskemét, 41–52.

Kozocsa Sándor

1963 *Grimmsche Märchen in Ungarn* In: Denecke, Ludwig – Greverus, Ina-Maria – Heilfurth, Gerhard (szerk.): *Brüder Grimm Gedenken I. Gedenkschrift zur hundertsten Wiederkehr des Todestages von Jacob Grimm.* Elwert, Marburg, 559–574.

Nagy Ilona

2015 A Grimm testvérek mesegyűjteményéről. In: *Uó: A Grimm-meséktől a modern mondáig. Folklorisztikai tanulmányok.* (Gulyás Judit szerk.) L Harmattan, Budapest, 15–63.

Neményi Imre

1902 *Iffusági könyvtárak és iffusági olvasmányok a nevelés szolgálatában*. Lampel, Budapest.

Oittinen, Riitta

2000 *Translating for Children*. Garland, New York, London.

Ortutay Gyula

1963 Jacob Grimm és a magyar folklorisztika. *Ethnographia* LXXIV. (3) 321–336.

Pukánszky Béla

2005 *A gyermek a 19. századi magyar neveléstani kézikönyvekben*. (Iskolakultúra-könyvek, 28.) Iskolakultúra, Pécs.

2006 *A nőnevelés évezredei. Fejezetek a lányok nevelésének történetéből*. Gondolat, Budapest.

Shacker, Jennifer

2005 The Household Tales in the Household Library: Edgar Taylor's German Popular Stories. In: Uő: *National Dreams. The Remaking of Fairy Tales in Nineteenth-Century England*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 13–45.

Shavit, Zohar

1986 *Poetics of Children's Literature*. The University of Georgia Press, Athens and London.

Solymossy Sándor

1913 Idegen mesék meghonosodása. *Ethnographia* XXIV. (1) 1–8.

(sz. n.)

[1888] *Legszebb regegyűjtemény. Tizenkét mese a jó gyermekek számára*. Tizenkét színnyomatú képpel Offterdinger K. tanár aquarelljei után. Lauffer Vilmos, Budapest.

Szász Károly

1860 *Faust. Szépirodalmi Figyelő* I. (3) nov. 21. 35–38.

Szemák István

1924 *A magyar iffusági irodalom története*. Neuwald Illés, Budapest.

Szemerkenyi Ágnes

2009 *Szólások és közmondások*. Osiris, Budapest.

Szinnyei József

1903 Nagy István. In: Uő: *Magyar írók élete és munkái*. IX. Hornyánszky Viktor, Budapest, 616–617.

Tóth Rezső

1905 *A magyar ifjusági irodalom s a népiskolai ifjusági könyvtárak.*
Athenaeum, Budapest.

Vachot[!] Sándorné (szerk.)

1861 *Chrestomathia. Az ifjuság számára. Szerkeszté Vachot Sándorné.*
(Ifjusági könyvtár, 5.) Engel és Mandello, Pest.

Vita Zsigmond

1968 Gyermekeirodalmunk bölcsőjénél. In: Uő: *Tudománnyal és cselekedettel.* Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 243–281.

Voigt Vilmos

2007–2009 [1963] A Grimm mesék magyar fordításai. In: Uő: *Mesésző. Tanulmányok mesékről és mesekutatásról.* MTA-ELTE Folklór Szövegelemzési Kutatócsoport, Budapest, 122–125.

A dolgozatban idézett ponyvanyomtatványok

A békakirály...:

A békakirály, vagy: A királyleány arany almája és az abroncsos szivű szolga. Igen szép tündéries történet. 6 szép képpel. Bucsánszky Alajos, Budapest, 1874.

Az elbűvölt őzike...

Az elbűvölt őzike, vagy Pali és Hajnalka, a két hű testvér, igen szép és mulattató tündéries története. 5 szép képpel, Bucsánszky Alajos, Budapest, 1874.

A tündér leánya...

A tündér leánya, vagy: A tizenharmadik szoba titka. Igen szép és érdekes tündéries történet. Öt szép képpel. Bucsánszky Alajos, Budapest, 1874.

Mellékletek

A *Gyermek s házi regék* meséi és a *Kinder- und Hausmärchenben* megjelent forrásaik

	Cím	Kötet/oldal- szám	KHM sorszám
1.	<i>A békakirály vagy az abroncsos szívű szolgáló</i>	I. 1–8.	KHM 1.
2.	<i>A tündér fogadott lánya</i>	I. 9–17.	KHM 3.
3.	<i>Mese egy furol, ki elbujdosott, hogy a félelmet megtanulja</i>	I. 18–37.	KHM 4.
4.	<i>A farkas és a hét gödölye</i>	I. 38–42.	KHM 5.
5.	<i>A hűséges János</i>	I. 43–55.	KHM 6.
6.	<i>A jó vásár</i>	I. 56–64.	KHM 7.
7.	<i>A tizenkét testvér</i>	I. 65–74.	KHM 9.
8.	<i>A jó madarak</i>	I. 75–79.	KHM 10.
9.	<i>Palika és Hajnalka</i>	I. 80–92.	KHM 11.
10.	<i>Három törpe az erdőben</i>	I. 93–101.	KHM 13.
11.	<i>A három fonónő</i>	I. 102–105.	KHM14.
12.	<i>Jancsika és Zsófi</i>	I.106–114.	KHM 15.
13.	<i>A halász és felesége</i>	I. 115–124.	KHM 19.
14.	<i>Hamupipőke</i>	I. 125–134.	KHM 21.
15.	<i>Csinos és szurkos</i>	I. 135–139.	KHM 24.
16.	<i>A hét holló</i>	I. 140–145.	KHM 25.
17.	<i>Viola</i>	I. 146–150.	KHM 26.
18.	<i>A szebeni városmuzsikuskok</i>	I. 150–156.	KHM 27.
19.	<i>Okos Böske</i>	I.157–162.	KHM 34.
20.	<i>Babszem Jankó</i>	I. 163–172.	KHM 37.
21.	<i>Babszem Jankó vándorlása</i>	I. 173–182.	KHM 45.
22.	<i>Három testvér</i>	I. 183–189.	KHM 46.
23.	<i>A boróka-fenyő</i>	I. 190–199.	KHM 47.
24.	<i>Rózsika</i>	I. 200–206.	KHM 50.
25.	<i>Madárfi</i>	I. 207–211.	KHM 51.
26.	<i>Páva</i>	I. 212–220.	KHM 52.
27.	<i>Hófehérke</i>	I. 221–235.	KHM 53.
28.	<i>A szalmából aranyat fonó leány</i>	I. 236–241.	KHM 55.
29.	<i>Az eb és a veréb</i>	I. 242–247.	KHM 58.

	Cím	Kötet/oldal- szám	KHM sorszám
30.	<i>Mire jó az okos asszony</i>	I. 248–255.	KHM 59.
31.	<i>Perémke</i>	II. 1–24.	KHM 65.
32.	<i>Estike és Lilomfi</i>	II. 25–35.	KHM 69.
33.	<i>Szerencsés Jankó</i>	II. 36–49.	KHM 83.
34.	<i>A szegény és a gazdag</i>	II. 50–63.	KHM 87.
35.	<i>A libapásztor</i>	II. 64–80.	KHM 89.
36.	<i>Az okos leány</i>	II. 81–91.	KHM 94.
37.	<i>A mindentudó doktor</i>	II. 92–96.	KHM 98.
38.	<i>Az ökörszem és a medve</i>	II. 97–104.	KHM 102.
39.	<i>Az okosak</i>	II. 104–112.	KHM 104.
40.	<i>Rege a házi kigyóról</i>	II. 113–115.	KHM105.
41.	<i>A szegény molnárinas és a macska</i>	II. 116–123.	KHM 106.
42.	<i>A zsidó</i>	II. 124–133.	KHM 110.
43.	<i>A fúrfangos kis szabó</i>	II. 134–143.	KHM 114.
44.	<i>Rózsapiros és Hófehérke</i>	II. 144–159.	KHM 161.
45.	<i>A négy testvér</i>	II. 160–171.	KHM 129.
46.	<i>Egyszemű, Kétszemű, Háromszemű</i>	II. 172–192.	KHM 130.
47.	<i>Fehér és fekete</i>	II. 193–203.	KHM 135.
48.	<i>A három rest</i>	II. 204–205.	KHM 151.
49.	<i>A tyukocska halála</i>	II. 206–209.	KHM 80.
50.	<i>A tallérok</i>	II. 210–212.	KHM 153.

Basmele Grimm preluate de István Nagy în seria Biblioteca Tineretului

Lucrarea analizează volumele păstrate dintr-o serie de cărți din secolul al XIX-lea (*Ifjusági könyvtár / Biblioteca Tineretului*), în corelație cu dezvoltarea literaturii pentru copii în limba maghiară. Cea mai titrată piesă a acestei serii fusese o colecție de basme Grimm în două volume, traduse în maghiară de István Nagy (1861). Traducătorul a transpus, adaptat basmele fraților Grimm având în vedere așteptările cititorilor maghiari ale vremii, având ca scop realizarea unor texte cu un iz maghiar și cu un caracter popular. Un aspect de notat în maniera sa de adaptare ar fi faptul că a introdus numeroase caracteristici ale folclorului maghiar în basmele fraților Grimm. Basmele din aceste volume au servit drept surse pentru diverse tipărituri populare, populiste, pentru copii, care au avut un impact major în răspândirea basmelor Grimm pe teritoriul de răspândire a limbii maghiare în secolul al XIX-lea.

Grimms' Tales by István Nagy in the Book Series 'Juvenile Library'

The article focuses on the 19th century Hungarian book series named *Ifjusági könyvtár* (*Juvenile Library*) in the context of the history of Hungarian children's literature. One of the most influential pieces in this series was the two-volume collection of the translation of the well-known tales of Brothers Grimm by István Nagy (*Gyermek s házi regék/Children's and Household Tales*, 1861). The translator/editor adapted the Grimms' tales, taking into account the expectations of the Hungarian reading audience while he tried to create both Hungarian and folkish texts. A remarkable gesture of this text-formation is that Nagy inserted many features of Hungarian folklore into the Grimms' tales. The interpretations of these tales by István Nagy have served as a source for popular publications such as chapbooks and children's storybooks, which significantly contributed to the spread of the Grimms' tales along the Hungarian language area in the 19th century.

Képek

1. kép. Az Ifjusági könyvtár elnevezésű sorozat külső, színes címlapja

2. kép. Nagy István Grimm-kötetének belső címlapja:
Gyermekek s házi regék I. kötet, Engel és Mandello, Pest, 1861. [1860].